

Ивана Кнежевић

Православни богословски факултет, Београд

Религијски стил као предмет теолингвистичких проучавања

Сажетак: У овом раду пажња се поклања потреби да се као посебан функционални стил издвоји религијски стил што проистиче из његове екстралингвистичке основе, односно постојања религије као облика друштвене свести. Посебно се издвајају ставови и анализа религијског стила у радовима релевантних аутора по Бугајовој, руском лингвисти и указује на неопходност истраживања и проучавања језичких средстава у српском језику у вези са поменутиим стилем.

Кључне речи: функционална стилистика, теолошка литература, религијски стил, црквени стил, подстилови, стилске фигуре, граматичке особености, синтакса, лексика, ортографија

Проблематика превођења теолошке литературе и литературе из области православне духовности спада у ред слабије испитаних подручја традуктологије. У њеном оквиру може се сагледати читав низ питања лингвистике и поетике превођења, чија специфичност извире из специфичности природе самих текстова који су предмет анализе, а који поседују карактеристике како информативне, тако и уметничке прозе. Отуда приликом њиховог транспоновања треба водити рачуна не само о прецизном репродуковању садржаја оригинала, односно о информационој адекватности, него и о остваривању стилске адекватности, уз изналажење решења једнако вредних у естетичком смислу као и она која налазимо у изворном тексту.

Приликом превођења текстова, преводилац треба да располаже свим знањима која су нужна за целовиту интерпретацију изворника, а у која поред компетенције разних кодова (вербалног, гласовног, графолошког, културног, кода специфичног уметничког дела и других), способности текстуалне и уметничке интерпретације, ванјезичког и ванкодовног знања о референцијалној стварности, спада и способност уочавања стила (Нлебес, 1989: 17). Под стилем Борис Хлебес подразумева „експресивни избор лексема и граматичких категорија који информише о пошиљаоцу, његовом ставу према примаоцу, према страном и домаћој култури, према времену или теми“ (1989: 18). Опредељење за одређена језичка средства врши се на основу избора од више језичких средстава за исту, непромењену примарну интенцију, па је у том смислу стил допунска информација која не мења основни садржај поруке (1989: 43).

У научној литератури која се бави проблемима стилистике, последњих година изнова се посматрају проблеми у вези са поделом функционалних стилова. Развој функционалне стилистике био је у почетку везан за екстралингвистичке факторе. Ови фактори утичу на избор и особености функционисања језичких средстава у одређеној сфери општења. Многи истраживачи прихватају ове екстралингвистичке факторе као основне у подели функционалних стилова, а посебно када је реч о сфери друштвене свести, као што су наука, право, политика, уметност, религија. У складу са овим, издвајају се најчешће следећи функционални стилови: научни, званично-пословни, публицистички, уметнички и разговорни. Међутим, предлаже се да се као засебни одвоје језик рекламе и религијски стил.

Религијским стилем бавио се мали број лингвиста, међу којима се посебно истиче Бугајова, руски лингвиста. Она наводи мишљење С. Г. Макарове према којој се религијски стил објективно може издвојити као засебан. Ово пористиче из његове екстралингвистичке основе, односно религије као једне од форми друштвене свести. Постојање овог стила или стилског комплекса не доводи се у сумњу. Он на неки начин представља затворени систем, и постоји и у писменом и усменом језичком коду. Међутим, традиционална стилистика га из идеолошких разлога никада није укључила у систем функционалних стилова (Бугаева, 2005: 3–11).

Постоји велики број синонима када је термин религијски стил у питању: религијско-проповедни, црквено-религијски, црквено-проповедни, црквено-библијски, богослужбени, литургијски, сакрални и други. Ова појава јасно сведочи да још увек не постоји један установљени и општеприхваћени термин, а не постоји ни задовољавајући опис овог стилског комплекса. Један од наведених синонимних назива за овај особени стил, термин религијско-проповедни стил, није одговарајући, сматра Бугајова. Прво, јасно је да је проповед само један од жанрова овога стилског комплекса, у које се још убрајају и поука, посланице, житија и др. Осим тога, ни у називе осталих стилова не улазе њима представљени жанрови (на пример новинско-репортажни и сл). Друго, проповед је жанр који постоји у хришћанској религији, али не и у исламу, хиндуизму, итд. Назив богослужбени и литургијски стил такође нису адекватни. Пре свега, литургија је поред крштења, венчања и др, само једна од црквених служби. Међутим, ово није добар аргумент, јер се термин литургијски не односи само на литургију, него и на сва богослужења Цркве. Поред тога, богослужење се у Руској Православној Цркви одвија на црквенословенском језику. Из наведених разлога, Бугајова сматра да је једино прихватљив термин религијски стил, а примењен на православље — црквени стил.

Црквени стил је, према дефиницији, функционални стил, који се јавља у црквеној сфери, и налазимо га у текстовима у писменој и усменој форми. Ови текстови одликују се специфичном селекцијом и дистрибуцијом језичких средстава.

У оквиру црквеног стила Бугајова посебно издваја следеће подстилове:

1. црквено-богослужбени (богослужбени),
2. богословско-научни (догматски; мада је свакако бољи термин теолошки подстил, јер је догматика само једна од бројних теолошких дисциплина),
3. химнографски,
4. проповеднички,
5. дидатктички (поучни).

Богослужбени подстил представљен је књигама како што су Библија, Цветни и Посни Триод, Октоих, Часослов, служебник, Минеј, Ирмологија, Антологија, Типик, молитвеник, акатистник, и тредник.

Богословско-научни, односно теолошки, подстил налазимо у делима црквених отаца и учитеља у којима су изложени догмати хришћанске вере. Основни жанрови су: полемика, тумачења, трактат. Међутим, овде бисмо додали да у радовима који припадају овом стилу нису изложени само догмати, него сви аспекти теологије. Даље, нису само оци и учитељи Цркве писали овим стилем, већ га налазимо и у делима савремених теолога. Поред тога, изостављени су савремени жанрови, као монографије, студије, расправе, дисертације, прегледни чланци, уџбеници...

Химнографски подстил представљен је следећим жанровима: акатист, тропар, кондак, икос, стихира и канон. У химнографији се осећа снажан утицај догматике.

Подстил проповеди налази се у жанровима као што су слово, односно реч упућена пастви, беседа (омилија), поука, говор.

Дидактички подстил сачињавају жанрови: катихеза, духовни разговор, писма духовној деци.

Као најистакнутије обележје религијског језика Кристал издваја његову хетерогеност, која проистиче из постојања великог броја активности везаних за јавно и приватно богослужење али и учешће религије у свим аспектима свакодневног живота и мишљења. Он издваја неколико оваквих „варијетета“ религијског језика или подстилова, у смислу који налазимо код Бугајове. Они су следећи:

- 1) Литургијске форме, говорне и певане, које изводе појединци и унисоно, као монолог или дијалог; у њих се убрајају инвокације (призивање Бога), молбе, доксологије (благодарјења), интерцесије или заступничке молитве (*intercessio*), захвалнице, розарије, литаније, прокимени, химне, псалми и славопоји.
- 2) Проповеди, од формално написане беседе до спонтаних монолога или чак дијалога (кад паства одговара).
- 3) Ритуалне форме у вези са културним и друштвеним обичајима (нпр: крштења, сахране, венчања, исповест, помени, давање завета и заклетви, благосиљање људи, предмета и места, и др.)
- 4) Штива из свештених књига на изворном језику или у преводу, са различитим степеном дословности, формалности и модернизације; ови текстови сами садрже разне варијетете, као на пример параболе, псалми, историјске приче, апокалиптички описи, поезија и парадокс.
- 5) Доктринарни ставови изложени у званичним канонским документима, симболима вере, верским прописима, памфлетима, поукама, катехизисима; са овим је у тесној вези и димензија теолошког језика како га тумаче теолози, библисти и религиолози.
- 6) Лични искази о веровању, изражавање идентитета и конверзије (као што је глосолија), екстатичке молитве, прорицања, оракуле, сведочења, и др. (Kristal, 1996: 385)

Језик црквеног стила има неке особености које га издвајају од осталих стилова, а које су у сагласности са животом цркве. Њиме се изражава теоцентрична језичка слика света, и он се разликује од пословног, научног, новинско-публицистичког, уметничког и разговорног стила. Најбитнија особина црквеног стила, наводи Бугајова, јесте прегледност излагања, а она претпоставља примену поређења, супротстављања, примера и описа. Пошто је поређење извођење закључка по аналогiji, због тога међу предметима, појавама и догађајима који се пореде треба да постоји сличност не само по форми, већ и по суштини. Оваква идеална поређења налазимо у проповедима Христа Спаситеља. Супротстављање се користи како би се пронашао најбољи израз.

У црквеном стилу посебно је доминантна употреба епитета и стилских фигура. Издвајају се епитети који су изразито црквеног карактера, као што су: *милосрдни Господ, живојворна сила молићиве, свевидеће око, уски љућ, ѿсна враћиа*, итд.

Посебно место заузимају стилске фигуре. Метафора је једно од најчешћих стилских средстава и налазимо је у свим жанровима свих црквених подстилова. Примери метафора су: *ѿдогови вере, сијање славе*, итд. Алгоритија се у Светом писму највише среће у поучним причама (прича Спаситеља о жетви, о добром пастиру, о сејачу и семену, итд). Хипербола се користи како би се деловало на чула и машту верујућих (на пример, *он није био човек, већ анђео у ѿелу*).

Од стилских фигура често се користи и персонификација, које се посебно појављује у канонима, акатистима и молитвама. Ексclamацијама (усклицима) се посебно изражавају снажне емоције и осећања. На пример, „О, Пасхо велика и све-

штена, Христе! О, Мудрости, и Логосе Божији, и Сило!“ Сврха реторског питања јесте да скрене посебну пажњу слушалаца и читалаца, да их подстакне на размислање, како би оно што се наводи постало њихово сопствено убеђење. На пример, у првој посланици апостола Павла Коринћанима, каже се: „Нисам ли ја апостол? Нисам ли ја видео Исуса Христа, Господа нашег?“ (1 Кор 9, 1)

Историјска узајамна веза између текстова јесте једна посебна карактеристика црквеног стила, а јавља се посебно у очигледним и скривеним цитатима из Библије и делима светих отаца Цркве. Дело у коме се појављују овакви цитати добија тиме посебан значај јер је поткрепљено ауторитетима. Уместо пуне форме, цитати су много чешћи у својој редукованој форми. Наиме, наводи се најчешће само фрагмент из изворног текста који се логично уклапа у основну структуру текста. У том случају се цитат не уводи речима, већ се издваја од осталог текста знацима навода. Скривени цитати не издвајају се наводницима. На крају излагања се, у том случају, у загради наводи изворни текст. У случају када се од потенцијалног читаоца или слушаоца очекује да познаје извор, често нећемо наћи упућивање на њега. Такви делови се могу извојити курзивом у писању.

Што се граматичких особености тиче, Бугајова издваја: 1. глаголске именице са суфиксима -ниј-, -ениј-; 2. поименичене радне глаголске придеве; 3. поименичене придеве; 4. употребу црквенословенских форми вокатива (Бугаева, 2005: 5–6). У српском језику издвојили бисмо поименичене придеве, нпр: *молишће се за нас, недостојне, не треба осуђивати ближње*; а у жанру акатиста архаичне облике вокатива, нпр. *Богородице Марије, светиња блажена Ксенија, њрејодобна матици наша Варваро* и сл.

На пољу синтаксе црквени стил обележен је измењеним редоследом речи у односу на конвенционални. Тако, на пример, реч која одређује стоји иза речи на коју се односи (*крсти часни, Царство Божије*). Ово даје високи стил. Једна од синтаксичких карактеристика је и честа употреба императивних конструкција и опатива, на пример *Дај Боже; Не дао Бој; Помози, Боже; Нек вам је Бој у њомоћи*. Међутим, овакве фразе немају карактер усклика, као што је то случај у другим областима.

Лексичке карактеристике црквеног стила по налазима Бугајеве биле би следеће:

- 1) употреба грцизама (*ајосџол, Псалтир, лишурџија, ѡросфора*);
- 2) калкови с грчког језика (*дуоџирљене, духоносни, доџојодни*);
- 3) велики број црквенословенизама (*браџија, дарохранилница*);
- 4) постојање посебних речи и израза који су познати само одређеном кругу људи, у овом случају црквених људи (*јушарња, вечерња, Херувика*);
- 5) употреба неутралних речи у преносном значењу (*смирење, ѡслушање*);
- 6) речи са измењеним конотативним значењем (*ѡрелесџ, ѡројовед*).

Појава црквенословенизама у српском језику, према речима Ксеније Кончаревић, сведочи о непрекинутом континуитету духовно-црквене традиције, али је и одраз интеркултурне размене и утицаја руске традиције. Кончаревић даље наводи и примере русизама у српском језику који припадају сфери православне духовности (*маџиушка, дађушка, јуроидив, ламѡада, мирјанин*). Оно што још привлачи пажњу јесте употреба историзама и архаизама везаних за духовну и црквену традицију. Мада има случајева да се у једном језику лексема понаша као историзам, а у другом се активно користи у речнику (2006: 126).

У области ортографије, запажа Бугајова, посебну пажњу привлачи употреба великих слова, која се не користе само у случајевима у којима то налажу правила савремене ортографије. Великим словима пишу се не само лична имена, већ и заједничке именице које имају сакрално значење (*Преславна Дјева, Бој Сведржишџел, Црква*), као и личне заменице у случајевима када се односе на Господа и Мајку Божију.

Из изнетог се да закључити да је на крају 20. и почетку 21. века религијски (црквени) стил постепено задобио позицију самосталног функционалног стила и у писменој и у усменој форми, са поделом на подстилове, са сопственим системом жанрова, чији се текстови одликују специфичним лексичким, граматичким и синтаксичким особеностима. У радовима Ксеније Кончаревић налазимо и термин сакрални функционално-стилски комплекс.

Овде је изложена анализа религијског стила у области руског језика коју заступа Бугајева и, имајући њу у виду, дати су неки његови пандани у српском језику. Приказана су и размишљања на ову тему истакнутих лингвиста не само са словенског већ и са англосаксонског говорног подручја. Међутим, верујемо, да су ово само пионирски радови и идеје о овом „новом члану“ из групе функционалних стилова. Постоји потреба да се изврши озбиљније истраживање и анализа религијског стила у вези са свим оним специфичним елементима у српском језику којима се он диференцира у односу на друге стилове. Темељи и подстицај за оваква даља истраживања већ су постављени.

This article deals with one of the newer issues in the domain of the functional stylistics, i. e. with the new member in this group — religious style, church style or sacral functional-stylistic complex, as different linguists tend to name it. It has been recently suggested to introduce and analyze it, since religion has also been one of the forms of social consciousness.

Following the studies of the Russian linguist, Bugaeva, we have listed some of the characteristics of the language that has been used in the church and in scientific theological writings. The religious style is considered a closed system existing in both written and oral language code, and as such it has some distinguishable language characteristics considering syntax, grammar, lexis, orthography, etc.

We have tried to stress the importance of further and more detailed analysis of the characteristic of Serbian language in this part of its social role. It is necessary not only in theoretical but it would also have its practical impact, since in the process of translation of scientific theological and church texts not only their context but also its stylistics value should be properly transferred.

Литература:

- Бугаева 2005: **Бугаева, И. В.** Стилистические особенности и жанры религиозной сферы. — In: Стилистика текста. Межвуз. Сборник научных трудов. — Н. Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова. — С. 3–11
- Бугаева 2006: **Бугаева, И. В.** К вопросу о структуре сакрального ономастикона. — In: Вестник МГУЛ. — Н. Новгород: Лесной Вестник. — С. 8
- Гадомский 2008: **Гадомский, Александр.** Стилистический подход к изучению религиозного языка. — In: Стил: међународни часопис. — Београд: Међународно удружење Стил. — С. 21–35.
- Кончаревић 2006: **Кончаревић, Ксенија.** Језик и православна духовност: студије из лингвистике и теологије језика. — Крагујевац: Каленић. — 463 с.
- Kristal 1998: **Kristal, David.** Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike. — Београд: Nolit. — 426 s.
- Kristal 1996: **Kristal, David.** Kembrička enciklopedija jezika. — Београд: Nolit. — 474 s.
- Ракић 2002: **Ракић, Радомир.** Неки теоријски и практични аспекти превођења црквене терминологије. — In: Преводна књижевност: зборник радова XXIII–XXVI београдских преводилачких сусрета 1997–2001. — Београд: Удружење књижевних преводилаца Србије. С. 25–37.
- Тошовић 2002: **Тошовић, Б.** Функционални стилови. — Београд: Београдска књига. — 581 с.
- Филин 1981: **Филин, Ф. П.** Истоки и судьбы русского литературного языка. — Москва: Наука. — 326 с.
- Hlebec 1989: **Hlebec, Boris.** Opšta načela prevodenja. — Београд: Naučna knjiga. — 220 с.